

KEMÉNY KRISZTIÁN

Hannoverek, Ferdinándok és a „vörös sapkás” lovastüzérek

Szolnok, 1849. március 5. – Komárom–Ószőny, 1849. július 2.*

A 19. század közepén a lovasság késői reneszánszát élte. A francia forradalmi és a napóleoni háborúk (1792–1815) során a megújuló feladatrendszerű, korábbi jelentőségüket nagymértékben visszaszerző, jól szervezett és vezetett lovas alakulatok a csatateretek fontos szereplői voltak. Bár már csak néhány évtized volt hátra, hogy a modern hátultöltő és gyorstüzelő löfegyverekkel felszerelt gyalogság egyszer és mindenkorra véget vessen a lovasság utolsó virágkorának, ám ekkor, az 1840–1850-es években még az utóbbiak igen komoly ellenfélnek bizonyultak. Így volt ez az 1848–1849. évi magyar szabadságharcban is. A cs. kir. és a magyar fél lovassága nemcsak a felderítésben, az előőrsi feladatok megoldásában vagy az üldözésben jeleskedett, hanem ezredeik és magasabb egységeik kellő pillanatban végrehajtott és jól vezetett támadásaival csaták eldöntésére voltak képesek. A lovasegységek a melléjük szervezett lovastüzérséggel együtt olyan gyorsasággal és ütőerővel rendelkeztek, amellyel ekkoriban még ritkán lehetett versenyre kelni a csatatereken. Elsősorban a cs. kir. nehézlovasok tűntek ki elsőpró rohamaikkal, de a magyar huszárok is arattak szép sikereket. Mivel az összeszokottság ezen alakulatok között is a jó működés egyik feltétele volt, ezért a parancsnokok – lehetőség szerint – igyekeztek a már bevált „párosításokat” együtt tartani. Számos „együttes” hajtott végre kiemelkedő haditetteket a szabadságharc során; a cs. kir. oldalon leginkább a Franz Ottinger vezérőrnagy vezette nehézlovas-dandár (vagyis a cs. kir. 6. [Wallmoden] és 7. [Hardegg] vértesezredek, valamint a cs. kir. 1., illetve az 5. lovasüteg) vált híressé, míg magyar oldalon főként a 2. (Hannover) és a 3. (Ferdinánd) huszárezredek, illetve a VIII. (majd később átszámozva V.) „vörös sapkás” lovasüteg együttműködése ért el figyelemreméltó eredményeket. A tanulmány ez utóbbiak közös harcainak legdicsebbesebb, illetve legtragikusabb eseményeit idézi fel.¹

* A tanulmány a XXIII. Komáromi Napok keretében 2014. április 30-án Komáromban megtartott történeti konferencián elhangzott előadás átdolgozott, szerkesztett és jegyzetelt változata.

¹ A lovasságnak a francia forradalmi és a napóleoni háborúk alatti és utáni szerkezeti, illetve szervezeti változásaira, valamint megnövekedett jelentőségére a legújabban lásd: Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: *Haderők és hadviselés az elöltöltő fegyverek korában. A fegyvergyártás, a fegyverzet és a haderőszervezés hatása a hadművészet fejlődésére*. Budapest, 2015. 192–224., 338–342. A cs. kir. I. hadtest kötelékébe tartozó Ottinger-lovasdandár 1848. december 28-án Bábólnánál a magyar feldunai hadsereg Görgey Kornél őrnagy vezette utóvéd-dandárát, 1848. december 30-án Móránál pedig a Perczel Mór tábornok vezette drávai hadtestet verte szét. Ezekre összefoglalóan lásd: Hermann Róbert: *A honvesztéstől a honmentésig. Perczel Mór téli hadjárata, 1848. december 14. – 1849. január 27.* Budapest, 2015. 38–40., 61–140.; Franz Ottingerre (másképp Ottinger Ferencre) lásd: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3. kiadás. Budapest, 2000. 743.

Származás- és előtörténet 1848–1849 folyamán

Ami az alakulatok egyéni történetét illeti, az 1742. április 17-én alapított 2. (Hannover) huszárezred erdélyi kiegészítésű lovasság volt, amelynek soraiban döntően magyarok, de román és szász katonák is harcoltak. Az egyik legkiválóbb huszárezrednek számított; tisztikárának többsége végigszolgált a szabadságharcot, és négy tábornokot (Kiss Ernő altábornagy, Vécsey Károly, Nagysándor József és Pikéty Ágoston vezérőrnagyok) is adott a honvédseregnek. Az ezred 1848 elején a bánsági Újpécse és környékén állomásozott, így már az 1848. áprilisi 24-i nagyikindai zavargások kitörésétől részt vett a szerb felkelők elleni harcokban. Az alakulat osztályai 1848-ban a bánsági hadszíntéren mindenhol megállták a helyüket; az 1848. július 11-i első verseci ütközetben pedig átkaroló támadásuknak döntő szerepe volt a győzelem kivívásában. A Bánság 1849. januári kiűritése után, február végén az ezred a Damjanich János vezérőrnagy vezette hadtest (majd hadosztály) kötelékében február végén a Közép-Tiszához vonult.²

Az 1702. február 28-án alapított 3. (Ferdinánd) huszárezred a Felvidék középső részéből kapta kiegészítését, így a magyar többség mellett jelentős számú szlovák és német lengénységgel is rendelkezett. Szintén kiváló ezrednek számított; egyik vezetője, Kászonyi József ezredes később a II. magyar hadtest parancsnoka lett. Az ezred 1848 elején Sárospatakon és a környékén állomásozott. Innen július elején vezényelték őket a szerb felkelők ellen a Bácskába; a tűzkeresztségen valószínűleg Szenttamás első ostromakor, 1848. július 14-én estek át. A harcokban becsülettel helytálltak; az 1848. október 13-i óbcesei ütközetet pedig lovasrohamuk döntötte el a magyar fél javára. A Bácska kiűritése után az alakulat ezredesi osztálya (Irinyi Bertalan őrnagy vezetésével) Szegeden maradt hátra, míg a másik három osztály a gróf Vécsey Károly vezette hadosztály kötelékében február közepén a Közép-Tiszához vonult.³

Az események harmadik szereplőjét, a VIII. honvéd lovasüteget valószínűleg 1848. november végén – december elején állították fel Pest-Budán, és december második felében érkeztetett meg a Bánságba. Az üteg valószínűleg a Pancsova ellen indított hadművelet során, az 1849. január 1-jén vívott, Újfalu (Neudorf) melletti ütközetben került először tűzbe. Az egység történetében a döntő fordulat alighanem az jelentette, hogy 1848 végén – 1849 elején Wenzel Freudenreich százados, a bánsági harcokban már korábban kitűnt kiváló tüzértiszt vette át a parancsnokságot. Az ő szakértelmének és kiképzői teljesítményének is köszönhetően az üteg a szabadságharc egyik (ha nem a legjobb) lovasütege lett. Ez az ala-

² Az alakulat alapítására, kiegészítésére és összetételére lásd: Wrede, Alphons von: *Geschichte des K. u. k. Wehrmacht*. 1-5. Band. Wien, 1898–1903. III/1. B. 237.; Kedves Gyula: *A szabadságharc huszárai*. Budapest, 1992. 52. (A huszárezred a 31. [Leiningen], az 51. [Károly Ferdinánd], valamint a 62. [Turszky] sorgyalogezred kiegészítési területéről kapta az újoncait.) Kissre, Vécseyre, Nagysándorra, Pikétyre (másképp Pigetty Gusztávra), illetve Damjanichra lásd: Bona: *Tábornokok*, 166., 190–191., 181–182., 184–185., 150–151. Az ezred 1848. eleji állomásozására és a nagyikindai eseményekre lásd: Hermann Róbert (szerk.): *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. 2. kiadás. Debrecen, 2008. 76., 69.; az ezred 1848-as harcaira és a kiűritésre összefoglalóan lásd: Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken*. Budapest, 1901. (reprint) 15–136. (a július 11-i verseci ütközetre külön *uo.* 25–28.).

³ Az alakulat alapítására, kiegészítésére és összetételére lásd: Wrede: *Geschichte*, III/1. B. 242.; Kedves: *A szabadságharc huszárai*, 52. A huszárezred a 33. (Gyulay) sorgyalogezred kiegészítési területéről kapta az újoncait. Kászonyira és Irinyire lásd: Bona: *Tábornokok*, 430–431., 402–403. A huszárezred 1848 eleji állomásozására lásd: Hermann (szerk.): *1848–1849*, 76.; az ezred 1848-as harcaira és a kiűritésre összefoglalóan: Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 20–136. (az október 13-i óbcesei ütközetre külön *uo.* 84–87.).

kulat is a Damjanich-hadosztály részeként 1849. február végén érkezett meg a Közép-Tiszához.⁴

„Egy dicső nap”: Szolnok, 1849. március 5.

A három alakulat első közös akciója és a legnagyobb sikere is az 1849. március 5-i második szolnoki ütközethez kapcsolódik. Az összezcapásra amiatt került sor, hogy 1849 februárjában Henryk Dembiński altábornagy, a magyar főszereg új parancsnoka a Miskolc–Hatvan–Pest útvonalon akart döntő támadást indítani a cs. kir. főszereg ellen a főváros visszafoglalása céljából. Hogy ellenfelét erői megosztására kényszerítse, az altábornagy 1849. február 26-án délelőtt parancsot adott Damjanich János tábornoknak, hogy március 3-án támadja meg és foglalja el az ellenség kezén lévő Szolnok városát; Vécsey Károly tábornokot pedig Damjanich támogatására utasította. Dembiński azt remélte ettől az akciótól, hogy ez a cs. kir. csapatok egy részének a Közép-Tiszához való átcsoportosításával fog járni, így a fő-

⁴ A VIII. lovasüteg felállítására, szervezetére (6 hatfontos lovaságú, 2 hétfontos lovastarack) összefoglalóan lásd: Csikány Tamás: *Honvédtüzérség az 1848–49-es szabadságharcban*. Budapest, 2000. 60., 67. Kossuth Lajos, az országot irányító Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke már 1848. november 17-én ígért egy lovasüteget Vetter Antal vezérőrnagynak, a bánsági hadtest parancsnokának, és még aznap utasította a hadügyminisztériumot ez ügyben. Ám a november 18–20. között Pestről kiindított, Adorján László főhadnagy vezette VII. lovasüteg végül az erdélyi hadszíntérre került. A HM ennek ellenére igyekezett végrehajtani az elnök utasítását, ám a korábban jelzett felszerelési hiányok miatt legkorábban valószínűleg november végén – december elején tudták felállítani és Szegedre indítani a VIII. lovasüteget. Erre lásd: Kossuth Pesten, 1848. november 17-én Vetternek és a HM-nek írott leveleit, illetve Mészáros Lázár vezérőrnagy, hadügyminiszter november 18-i válaszáat. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL). H 2. A Miniszterelnökség, az Országos Honvédelmi Bizottmány és a Kormányzóelnökség iratai 1848–1849. 1848: 2966., illetve HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL). VII. 203. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 11/29., valamint MNL OL. H 2. OHB 1848: 3938. Közli: Kossuth Lajos Összes Munkái (a továbbiakban: KLÖM). XIII. kötet. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Szerk.: Barta István. Budapest, 1952. 1. k. 300., 302. irat. A VII. lovasütegre lásd: Csikány Tamás: A 15. (csíki, 2. székely) határőr gyalogezred 1. zászlóalja Magyarországon 1848-ban. In: uő (szerk.): *Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban*. Budapest, 2008. 166–168.; Vetterre és Mészárosra: Bona: *Tábornokok*, 189–190., 178–179., Adorjánra: uő: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. 1–2. kötet. Budapest, 2008–2009. I. 94–95. A fentieket alátámasztja, hogy a bánsági hadtest november 24-i hadrendjében még egy lovasüteg sem szerepel. Erre HL 1848–49. 3/558. A lovasüteg első harcéri bevetésére lásd: Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 115–119. (Itt két „lovagló ütegről” történik említés, de ez elírás: a bánsági hadtest csak egy lovasüteggel rendelkezett. Az aránylag késői, 1849. január eleji bevetésre a magyarázat valószínűleg a fentebb már ismertetett felszerelési problémákban rejlik. Ez már a VII. lovasütegnél is jelentkezett: a november 18–20-án Pestről elindított üteget végül Nagyváradon szerelték fel teljesen, így csak december 24-én indulhatott a városból az erdélyi hadsereghez. Erre lásd: Hegyesi Márton: *Bihar vármegye 1848–49-ben*. Legújabb, javított és bővített kiadás. Debrecen, 2000. 97. Ez alapján elképzelhető, hogy a VIII. lovasüteg teljes felszerelése (lovakkal, lószerszámokkal, fogatokkal és kocsikkal) is csak Szegeden (vagy Nagybecskerekben) fejeződött be. A HM növekvő felszerelési problémáira utal az is, hogy Franz Schlik cs. kir. altábornagy galíciai hadtestének 1848. december 6-i betörése után Kossuth egy lovasüteget akart a magyar északi mozgó hadtest megerősítésére küldeni, ám már csak egy lovas félüteg (2 hatfontos lovaságú, 1 hétfontos lovastarack) kiindítására kerülhetett sor. Az utóbbira lásd: Kossuth Pesten, 1848. december 15-én Pulszky Sándor ezredesnek, illetve a HM-nek még aznap küldött leveleit. MNL OL. H 2. OHB 1848: 5580., 5664. Közli: KLÖM XIII. 456a. és f. iratok, valamint HL 1848–49. 5/557. (az északi mozgó hadtest 1848. december 18-i hadrendje). Freudenreichra még lásd: Bona: *Tábornokok*, 342.

irányban végrehajtandó magyar támadás előtt az ellenség erői jelentősen meggyengülnek. Ám az Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy vezette cs. kir. főszereg már február 26-án délután megtámadta Kápolnánál a Tarna vonalán álló magyar csapatokat, és a kétnapos csata után végül a magyar hadsereg kénytelen volt a Tisza mögé húzódni.⁵

A magyar főszereg támadása tehát kudarcot vallott, így a Szolnoknál tervezett elterelő hadműveletnek sem volt már stratégiai értelme. Erről azonban – valószínűleg a Tiszafüreden kialakuló fővezéri válság miatt – senki sem értesítette a két parancsnokot, ezért az előkészületek tovább folytatódtak. A terv szerint a Törökszentmiklóson állomásozó, Vécsey vezérőrnagy vezette 6. hadosztálynak (körülbelül 6500 fő és 21 löveg) tüntető támadást kellett végrehajtania a keletről a Tisza és a Zagyva által védett, sáncokkal is megerősített város ellen, míg Damjanich tábornok Cibakházánál összpontosuló 8. hadosztálynak (körülbelül 5500 fő és 20 löveg) át kellett kelnie a Tiszán, és délről kellett megrohannia Szolnokot, hogy lehetőség szerint bekerítse a helyőrséget. Mivel a főtámadást Damjanichnak kellett végrehajtania, és várható volt, hogy a Szolnokot védő, a cs. kir. I. hadtesthez tartozó, Leopold Edler von Karger vezérőrnagy vezette cs. kir. dandár körülbelül 4600 fő és 15 löveg) segítségével siet majd az Abonyban állomásozó cs. kir. Ottinger-lovasdandár (körülbelül 1400 fő és 9 löveg), ezért a 8. hadosztály Vécseytől jelentős erősítéseket kapott; közte a 3. (Ferdinánd) huszárezred Krain János őrnagy vezette 2. őrnagyi osztályát és az I. lovasüteget is.⁶

A támadásra eredetileg 1849. március 3-án került volna sor, ám szervezési problémák miatt ez végül megghiúsult. Az ismételt támadás végül március 5-én indult meg. A Damjanich vezette 8. hadosztály a Tisza partján nyomult előre Várkonyig, ahol Vezsenyből újabb,

⁵ Az 1849. februári magyar tervekre és a kápolnai csatára összefoglalóan lásd: Hermann (szerk.): *1848–1849*, 290–292.; Dembiński utasítására még: Breit József: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története*. 1-3. kötet. Budapest, 1897. I. 284–285.; Dembińskire: Bona: *Tábornokok*, 151–152.

⁶ A magyar támadási tervre és a Damjanichnak átadott csapatokra összefoglalóan lásd: Breit: *Magyarország*, I. 285–286.; a 6. és 8. hadosztály becsült létszámaira lásd a két hadosztály egyesítéséből létrejött III. hadtest (középponti hadsereg) 1849. március 12-i hadrendjét. HL 1848–49. 17/1. A Karger- és az Ottinger-dandárok becsült létszámára a cs. kir. I. hadtest 1849. február 28-i hadrendjét. Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Wien. Alte Feldakten (a továbbiakban: KAW AFA). Krieg in Ungarn 1848–49. Karton 1955. I. Armeekorps unter Jellačić. 1849-2-ad 121. A magyar és a cs. kir. csapatok létszámára még a legújabban lásd: Bagi Gábor: *Szempontok, megjegyzések az 1849. március 5-i szolnoki ütközet császári veszteségeinek megállapításához*. In: Fejezetek Szolnok megye múltjából. A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 5. (2009. évi különszám). Debrecen, 2009. 47–70. A 3. huszárezred 2. őrnagyi osztályára lásd a 6. hadosztály 1849. január 21-i és február 23-i hadrendjeit. MNL OL P 295. A Görgey-család levéltára b/45a., illetve HL 1848–49. 14/447. Az I. lovasütegre a február 23-i hadrendet; az üteg másik felére a szolnoki ütközetéről készült korabeli tábornoki vázlatot (HL 1848–49. 16/117a-b.), valamint Tóth Adolf százados, az I. hatfontos lovasüteg későbbi parancsnokának Debrecenben 1849. május 9-én tett vallomását. MNL OL HM Igazságügyi osztály 1849: 1621. Közli: Hermann Róbert – Kucza Péter: *1848–1849. Szabadságharc a Tápióvidéken. A tápióbicskei ütközet*. Nagykáta, 2002. 83–84. Tóth (aki akkor még csak főhadnagy volt) vallomása szerint csak az üteg fele lett Damjanich alá beosztva, ám valószínű, hogy Vezsenynél március 4-ről 5-re virradóra az üteg Törökszentmiklóson állomásozó, Schiedebaum Vince hadnagy vezette másik fele is a 8. hadosztályhoz került, egyesítésükre viszont az ütközet alatt nem került sor. Karger életrajzára lásd: Hermann Róbert: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái*. Budapest, 2004. 189.; Krainra: Bona: *Tábornokok*, 463., Tóthra: uő: *Századosok*, II. 465.; Schiedebaumra: uő: *Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban*. 1-3. kötet. Budapest, 1998–1999. III. 105. A tiszafüredi fővezéri válságra lásd még: Hermann (szerk.): *1848–1849*, 293–296.

a Tiszán átkelő csapatokat kapott Vécseytől, és körülbelül reggel fél 7 órakor közelítette meg a nagy ködben Szolnok városát. A csatarendbe álló magyar csapatok Nagysándor József ezredes, dandárparancsnok irányította balszárnyán állt a Pikéty Ágoston ezredes vezette 2. (Hannover) huszárezred (8 század), a lengyel légio 1. ulánusezredének Władisław Poniński százados vezette 1. ulánus százada, valamint Freudenreich VIII., valamint Tóth I. (fél) lovasütege (összesen tehát 9 lovasszázad, 11 löveg); a 3. huszárezred osztagja (2 század) pedig az I. lovasüteg másik felével (3 löveg) tartalékban volt. A Damjanich rendelkezésére álló magyar lovasság és lovasüzérség összlétszáma körülbelül 1600 fő és 14 löveg lehetett. Az eredetileg tervezett rajtaütés végül nem sikerült: Vécsey csapatai csak 7 óra körül érkeztek meg a szolnoki Tisza-hídfő elé, így Karger csapatai zömét délen, a nagyobb fenyegetéssel szemben tudta felsorakoztatni.⁷

Noha egy magyar különítmény március 2-3-a között sikeresen megrongálta a Szolnok–Abony vasútvonalat (egy vonat le is zuhant a vasúti töltésről), ezt az osztrákok gyorsan helyreállították, így Karger 5-én mozdonnal már segítséget hívhatott. Fél 8 órakor a tüzérségi tűzpárbajjal megkezdődött az ütközet, és egyidejűleg Vécsey csapatai is megtámadták a Tisza bal partján lévő hídfőszáncot. A magyar lovasüzérség előbb szemből lőtte a cs. kir. jobbszárny csapatait, majd – kihasználva a magyar túlerő miatti hosszabb arcvonulat – a magyar lovasság a VIII. lovasüteg tűzfedezete mellett átkarolta az ellenfél szárnyát, és elvágta a Szolnok–Abony főútvonalat; a lovasüzérség pedig oldalazó tűz alá vette az ellenfelet. A kereszttűzbe kerülő és visszavonulási vonala elvágásával fenyegetett cs. kir. jobbszárny lovassága és a szárny balszélén lévő lovasüzérsége (a cs. kir. 3. [Ferenc József császár] dragonyosezred alezredesi és őrnagy osztagja, illetve a báni banderális huszárezred ezredesi osztagja és alezredesi 1. százada, valamint az 1. lovasüteg; összesen 7 lovasszázad és egy üteg: körülbelül 870 fő és 6 löveg) kénytelen volt megkezdeni a hátrálást, példájukat pedig hamarosan a cs. kir. centrum és balszárny csapatai is követték. Ezzel lényegében el is dőlt az ütközet sorsa.⁸

⁷ A március 3-i sikertelen akcióra lásd gróf Leiningen-Westerburg Károly korabeli naplóját. In: Kátona Tamás: *Az aradi vértanúk*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest, é. n. [2003]. 86. A Vezsenynél átkelő csapatokra, a felvonulásra és a harcrendre lásd: Breit: *Magyarország*, I. 285–286., illetve az ütközetéről készült tábornoki vázlatot; a létszámokra a február 23-i és március 12-i hadrendeket. Ponińskira és Leiningenre lásd: Bona: *Tábornokok*, 577–578., 174–175. A szolnoki ütközetre lásd: Karger Abonyban, 1849. március 6-án írott jelentését. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1826. Hauptarmee unter Windisch-Grätz. 1849-3-44c. Közli: *Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49*. Bearbeitet von Robert Hermann, Thomas Kleťečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Herausgegeben von Christoph Tepperberg und Jolán Szijj mit Unterstützung der Aktion Österreich-Ungarn. Budapest–Wien, 2005. 256–258. Az ütközetre még összefoglalóan lásd: Hermann (szerk.): *1848–1849*, 295–297.

⁸ A vasút elleni vállalkozásra lásd: Mesterházy István alezredesnek, a cibakházi hídfő parancsnokának Cibakházán 1849. március 7-én Kossuthnak írott jelentését. MNL OL H 2. OHB 1849: 5413. Közli: Csikány Tamás: *A cibakházi híd 1849. A cibakházi hídtől 1849 január–márciusában folytatott harcok katonai irataiból*. Budapest, 2003. 63. A cs. kir. harcrendre és az ütközet kezdeti szakaszára Karger március 6-i jelentését, a rendelkezésre álló cs. kir. lovasságra és lovasüzérségre, valamint a létszámra a február 28-i hadrendet. (A 3. dragonyosezred ezredesi osztagja ekkor a cs. kir. Zeisberg-dandár kötelékében a cs. kir. főserenél, a báni huszárezred őrnagy osztagja Cegléd, alezredesi 2. százada pedig Pesten volt. Erre lásd az előbbi hadrendet, illetve a cs. kir. I. hadtest 1849. februári diszlokációját. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1955. I. AK. u. J. 1849-2-1. A dragonyosok ütközetben való tevékenységére lásd Hartelmüller őrnagy Nagykőrösön, 1849. március 12-én kelt, az 1. lovasütegre Arthur von Bylandt főhadnagy Pesten, 1849. március 12-én

A hátráló cs. kir. gyalogságot fedező cs. kir. tüzérség ellen rohamra indult a magyar centrum és a jobbszárny gyalogsága is, amit az ellenséges tüzérségi tűz még a jelentős veszteségek ellenére sem tudott feltartóztatni. Ekkor történt a 3. honvédszászlóalj híres rohama is. Ám a korabeli források szerint némileg másként alakultak az események, mint az a honvédszászlóalj történetében és kollektív emlékezetben szerepel. A 3. honvédszászlóalj valóban megrohamozta a cs. kir. 1. lovasüteget, és rohamát a súlyos veszteségeket okozó ösztűz sem törte meg. Ám Bylandt főhadnagy – aki korábban az Ottinger-lovasdandár kötelékében már számos siker részese volt – tapasztaltabb és jobb tiszt volt annál, hogy megvárja, míg lerohanják a honvédek. Amikor látta, hogy a magyar gyalogság nem áll meg, és csatárai már puskalőtávolságon belül vannak, a tüzérségi tűztől már úgyis jelentős veszteséget szenvedett ütegével felmozdonyozott, és a vasúti töltés mögé hátrált a többi üteggel együtt. A honvédgyalogság őket követve elfoglalta a város előterében lévő kisebb épületeket és terptárgyakat (indóház, temető, kápolnadomb), és a vasúti töltésen át benyomult a városba.⁹

Mivel a magyar balszárny átlépte a vasútvonalat, és elvágta a Szolnok–Abony közutat is, a cs. kir. dandár előtt már csak a Zagyvarékas–Jászberény felé vezető, északnyugati út maradt nyitva, hogy egyesülhessen a cs. kir. I. hadtest Abony–Cegléd körzetében állomásozó többi alakulatával. Ám ez sokkal nagyobb feladatnak bizonyult, mint azt korábban feltételezni lehetett. A várostól és az azt övező kertektől nyugatra-északnyugatra, a vasúti töltés-

---

írott jelentését. KAW AFA K. i. U. 1848–49. Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-41a., illetve 1849-3-42.) Az ütközet előzményeihez tartozik még egy magyar szempontból „kellemetlen” epizód. A Szolnok alá való felvonulás közben a menetoszlopot balról biztosító 2. (Hannover) huszárezred ezredesi 1. századából Alexander Wartensleben kapitány 8 huszárával felderítésre indult Abony irányába. A város határába érve – embereit hátrahagyva – a cs. kir. előőrskökhöz lovagolt, megadta magát, és azonnal Ottinger vezérőrnaggyal akart beszélni (valószínűleg a készülő magyar támadásról akarta informálni). Mire azonban elé vezethették volna, 8 óra körül már megérkezett vasúton Karger segítségkérése, így a százados árulásának nem lett külön következménye. Mindenesetre a cs. kir. vizsgálóbizottság értékelte a „szándékot”: Wartenslebens 1849. április 11-én felmentették, és visszavették a cs. kir. hadseregbe. Erre lásd a vizsgálat iratait. HL IV. 2. K. k. Militär und Politische Central Commission. 1849-10-40., illetve 1849-10-175.; életrajzára: Bona: *Századosok*, II. 549., valószínű beosztására a 2. huszárezred Újpecsen, 1848. február 29-én kelt szolgálati beosztását és rangjegyzékét. HL 1848–49. 1/16. Az Ottinger-lovasdandár mozgósítására lásd Ottinger vezérőrnagy Abonyban, valószínűleg 1849. március 7-én írott jelentését. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1955. I. AK. u. J. 1849-3-23.

⁹ A 3. honvédszászlóalj rohamára lásd: Hegyesi Márton: *Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj története*. Budapest, 1898. 108–112.; az 1. lovasüteg tevékenységére Bylandt főhadnagy március 12-i jelentését. A zászlóalj történetét a résztvevők elbeszélése alapján megíró Hegyesi számára már az is „intő jel” lehetett volna, hogy egyetlen hiteles korabeli katonai forrás sem említette az esetet; ám ő inkább az elbeszélőknek és az általuk írt újságcikkeknek hitt. Hegyesi: *Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj*, 111. Az eset nem szerepel egyetlen korabeli magyar vagy cs. kir. katonai jelentésben sem, így a Damjanich által Bobich János őrnagy, a 3. honvédszászlóalj parancsnoka számára a szolnoki ütközet után Törökszentmiklóson, 1849. március 11-én írt kitüntetési előterjesztésben sem. MNL OL H 2. OHB 1849: 6842. Bobichra lásd még: Bona: *Tábornokok*, 257–258. A történeteket talán gróf Leiningen-Westerburg Károly írta le naplójában a legpontosabban, aki március 5-én a 19. (Schwarzenberg) sorgealozezred 3. zászlóaljának őrnagyaként a 3. honvédszászlóalj jobb oldalán vezette alakulatát rohamra: „De a 3. zászlóalj a vitéz Bobich őrnagy alatt egyenesen nekiment az ütegek, és a legborzasztóbb kartácsolás ellenére elkergette, és benyomult a városba.” In: Katona: *Az aradi vértanúk*, 88. Ez „szépülhetett” aztán évtizedek múlva a túlélők emlékezetében az üteg „elfogásává”. Hegyesi téves leírása aztán bekerült még a legújabb a történeti összefoglalókba is; lásd: Hermann (szerk.): *1848–1849*, 296.

től egészen a Zagyva folyóig a különböző vízenyős mélyedésekből és vízlevezető árkokból 1849 tavaszára egységes akadályrendszer jött létre, amely az olvadás miatt feltelt vízzel. Ez a gyalogság részére átlátható volt, viszont a lovasság és elsősorban a tüzérség, a kocsik, illetve szekerek számára már komoly akadályt képezett. A helyzetet valószínűleg súlyosbította, hogy az eredeti cs. kir. tervek szerint ezen a szakaszon is kiépült volna a várost fedező sáncrendszer, amelynek megkezdett földmunkái, árcai tovább bonyolíthatták a helyzetet. A fent említett akadályrendszeren – az ún. „vizesárkon”, amelyet a visszaemlékezések döntő többsége egyszerűen összekever a Zagyva folyóval – azonban csak egy híd vezetett át a Zagyvárékas felé vezető országúton, amelyen keresztül a lovasság, a tüzérség és a poggyász is rendben átvonulhatott. Itt került sor a később elhíresült lovassági összecsapásra is, nem pedig az északabbra található Zagyva-kanyarulatnál, az ún. „Malomzug”-ban.¹⁰

A cs. kir. lovasság és tüzérség zöme a zagyvárékasí út hídjának előterében lévő kápolnánál, egy kisebb dombon foglalt állást, hogy addig kitarsson, amíg a gyalogság, a löszertartalék és a poggyász át nem vonul a hídon. A cs. kir. 1. lovasüteg, az 5. gyalogüteg négy, valamint az 1. tizenkét fontos üteg két lövege a 3. dragonyosezred Josef Regelsberg alezredes vezette alezredesi és őrnagyai osztályainak fedezetével a város és az árok közti szakaszt zárta le. Az Otto Sermage ezredes vezette báni huszárezred három százada pedig – egy szakasz kivételével, amely a keleti oldalra került – valószínűleg az árok külső (nyugati) oldalán biztosított, nehogy a magyar lovasság balról megkerülve a vízi akadályt, kívülről zárja el a hidat. A beérkező magyar lovasságból valószínűleg a 2. huszárezred ezredesi osztálya a Tóth-féle fél lovasüteggel a báni huszárok után nyomult, míg a zöm az alezredesi 1. század fedezetével előrenyomuló VIII. lovasüteget követte az árok belső oldalán. A két fél tüzérsége – 8 magyar löveg a 12 cs. kir. löveg ellen – hamarosan ismét párbajba bonyolódott egymással, amely sokáig eldöntetlen volt. Miután azonban a cs. kir. tüzérség az ütközet kezdete óta szinte folyamatosan tüzelt, hogy fedezze a csapatok visszavonulását, fokozatosan kifogyott – a közeltámadás elhárítására szolgáló kartács kivételével – a lőszerből. Emiatt a cs. kir. gyalogüteg és tizenkét fontos félüteg hátravonásra is került.¹¹

¹⁰ A várost nyugat-északnyugatról övező vizes akadályrendszerre lásd az ütközetről készült táborkari vázlatot. A vízenyős területek maradéka még a városról 1860-ban készült II. katonai felmérés térképszelvényén is jól látható. (Másolata: HM Hadtörténeti Térképtár. II. katonai felmérés 53/XXXVII. szelvény.) A várost körülvevő sáncrendszer elkészült elemeire és a további tervekre lásd Kászonyi Dániel segédkormánybiztos Kállay Ödön kormánybiztosnak 1849. február 17-én Egerben, valamint ismeretlen magyar kém 1849. február 21-én Pusztá[Tisza]sülyön írt jelentéseit. HL 1848–49. 14/62a., illetve MNL OL H 2. Kossuth Polizei Akten 628. (Az előbbi iratra maga Kászonyi is hivatkozik visszaemlékezéseiben, és az információ forrásaként Turý [zagyva]rékasi jegyzőt nevezi meg. In: Kászonyi Dániel: *Magyarhon négy korszaka*. Ford.: Kosáry Domokos. Budapest, 1977. 241. E jelentés szerint február 21-re már felmérték a várost nyugatról övező sáncok vonalát, de az építkezést még nem kezdték meg.) A fenti „vizes akadályrendszer” szemlátomást a magyar katonai vezetést is meglepte; erre utalhat Leiningen fenti naplóbejegyzése: „Kleinheinz őrnagy derék, becsületes, vitéz ember, de ki, sajnos, a csatában el szokta veszteni a fejét, különös hajlandósággal viseltetett irántam, ámbár ráfogtam, hogy nem tudta Szolnoknál, hogy a Zagyva ott folyik, és hogy ezáltal elrontotta a lehető legnagyobb sikert, mit eleinte igen zokon vett.” In: Katona: *Az aradi vértanúk*, 94. Nem valószínű, hogy Kleinheinz Oszkár táborkari őrnagy térképeiről, aki a szolnoki támadás megtervezéséért utóbb megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát, hiányzott volna a Zagyva; így sokkal inkább a fenti „vizesárokról” lehet szó, amely nemcsak a cs. kir., hanem a magyar csapatok mozgását is jelentősen akadályozta. Kleinheinzre lásd még: Bona: *Tábormokok*, 446.

¹¹ A csapatok harcrendjére lásd az ütközetről készült táborkari vázlatot, illetve a dragonyosok és az 1. lovasüteg már idézett, valamint a cs. kir. 5. hatfontos gyalogüteg parancsnokának, Philipp Siro-

Valószínűleg ezt – a tüzelés lanyhulását és a fenti ütegek visszavonását – észelve Poniński százados engedélyt kért a rohamra. Mivel a korban nem volt szokás könnyűlovassággal szemből megrohanni a sisakkal és nehézlovassági karddal felszerelt, robosztus lovakon ülő, válogatott „termetes” legényekből álló, zárt rendben végrehajtott rohamra kiképzett, „súlyfölényben” lévő nehézlovasságot, a 2. huszárezred parancsnokának, Pikéty ezredesnek nem sok kedve volt a támadáshoz. Ponińskit viszont az elérendő dicsőségen kívül az is biztathatta, hogy 263 cm hosszú dzsidákkal felszerelt ulánusainak zárt rendben támadva sokkal nagyobb esélyük volt a dragonyosok sorainak megbontására, mint a huszároknak. Többszöri kérésére végül megérkezett az engedély: „Ha nem akarózik ácsorognotok, menjetek, a három ördög nevében!” A VIII. lovasüteg tűzbeszüntetése után a lengyel ulánusok megindultak előre. Hogy a támadást felfogja, és a tüzéség számára a visszavonulást lehetővé tegye, Regelsberg alezredes is támadásra indult dragonyosaival. Az általa személyesen vezetett – karabélysortűzet is adó – alezredesi osztály vonalát azonban a nagyobb lendülettel, zárt rendben támadó ulánusok áttörték; aztán érvényesült a túlerő: a lengyeleket körbefogták, akik – mivel dzsidáikkal a közelharcban már nem élveztek előnyt – súlyos veszteségeket szenvedtek. Segítségükre azonban hamarosan megérkezett a Hannoverek alezredesi 2. százada Mukits Aurél alkapitány vezetésével, és együttesen megfutamították a cs. kir. lovasokat. A dragonyosok szintén rohamra induló, Prokop Dobrzonsky (Dobrzenský) őrnagy vezette őrnagyí osztálya még rosszabbul járt: a támadás megkezdése közben a magyar lovasság jobbszárnyára megérkezett a tartalékból a 3. huszárezred 2. őrnagyí osztálya az I. lovasüteg másik felével, és a Schiedebaum hadnagy vezette félüteg villámgyors lemozdonyozás után kartáccsal belelőtt a közeledő ellenséges lovasságba, amelynek sorai felbomlottak; rohamuk megtört. A megzavarodott dragonyosokat ezután érte a Hannoverek Teodor Rudzinsky kapitány vezette 1. őrnagyí osztályának rohama, amely „Le a [cs. kir.] tisztekkel!” felkiáltással (valószínűleg „A tiszteket vágjátok le!” értelemben) jobboldalról is átkarolva az ellenséget egészen a cs. kir. 5. gyalogüteg és az 1. tizenkét fontos félüteg vonaláig vetette vissza őket. A szétszóródott cs. kir. lovasoknak, tüzéreknek és szekerészeknek itt közelharcban sikerült kimenteniük az ütegek löveganyagát, de közben jelentős személyi veszteséget szenvedtek, és legalább 4 lőszerkocsi is a huszárok kezére került. Eközben a másik oldalon is eldőlt a harc: az addig valószínűleg az I. lovasüteg felének fedezetét ellátó,

---

watka hadnagynak Kecskeméten 1849. március 14-én kelt jelentését. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1955. I. AK. u. J. 1849–3–43. A báni huszárezred tevékenységéről nem maradt fenn jelentés, és a többi alakulatéban sem kerül sűrűn említésre, de a táborkari vázlat szerint jelentős cs. kir. lovasság volt az vizesárok külső oldalán, amely rajtuk kívül más aligha lehetett. Velük szemben magyar lovasság is volt, ami valószínűleg a magyar források által alig említett ezredesi osztály lehetett. Mivel pedig a magyar források szerint itt a cs. kir. tüzéséggel kezdettől egyedül a VIII. lovasüteg harcolt, a báni huszárezred viszont (elsősorban elpusztult lovakban) jelentős veszteséget szenvedett, feltételezhető, hogy a Tóth-féle félüteg szintén az árok külső oldalán volt. Erre még lásd a bácskai hadtest, majd a 6. hadosztály, végül a III. hadtest parancskönyvének a szolnoki ütközetre vonatkozó, utólagos bejegyzését. MNL OL P 295. A Görgey-család levéltára b/26.; a báni huszárezred veszteségeire pedig a cs. kir. I. hadtest Budán, 1849. március 22-én a szolnoki ütközetéről készült végleges veszteségi jelentését. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1955. I. AK. u. J. 1849–3–44d. (Ennek ellenére a báni huszárok végül is elég jól helyt álltak, hiszen a Hannoverek ezredesi osztálya végül nem tudta elérni a cs. kir. dandár előtt a zagyvarékesi utat.) A cs. kir. tüzéség fent említett lőszerhiányát az okozhatta, hogy a gyors visszavonulás közben a város utcáin, illetve a hídnál óriási torlódás alakult ki, mivel mindenki (a gyalogság, a lőszertartalék és a trén is) az egyetlen hídon akart keresztül vonulni; így a lőszertartalék kocsijai (hasonlóan a hídfőtől visszavonuló vegyes cs. kir. félüteg lövegeihez) beszorultak a „forgalmi dugóba”, és nem tudták feltölteni az ütegek kiürülő lőszerkocsijait.

---

a Ferdinándok 2. őrnagy 1. századának Melcer János főhadnagy vezette (talán a 2.) szárnya is engedélyt kapott a rohamra. Melcer, átvágva a még vívó feleken, a cs. kir. 1. lovasüteg oldalába került, majd a fedezetként szolgáló báni huszárszakasz szétszórása után az ütegre vetette magát huszáraival, és két löveget elfoglalt. Aztán a menekülő dragonyosokat üldözve megérkeztek Poniński és Mukits lovasai is, és az állásában a kelleténél tovább kitartható cs. kir. 1. lovasütegeknek „bealkonyult”: kezelőszemélyzetének kétharmadát, valamint összesen 3 lövegét, 5 lőszerkocsiját és 2 egyéb szerkocsiját is elvesztette. Az elmenekülő maradék cs. kir. tüzérség és a dragonyosok egy része a hídnál, más része pedig valószínűleg a vizesárkon keresztül vergődött át a túlsó partra. A hidat végül a 19. (Schwarzenberg) sorgyalogezred 3. zászlóaljának gróf Leiningen-Westerburg Károly őrnagy vezette „rohamcsapata” foglalta el, amely így a maradék ellenállást letörve jelentős számú poggyász- és lőszerkocsit fogott el, illetve a Tisza-hídfőtől ide hátráló „vegyes” félüteg 2 lövegét (egy hatfontos gyalogágyút és egy tizenkét fontos ágyút) is zsákmányul ejtette.¹²

Ezután a magyar lovasság zöme (valószínűleg a 2. huszárezred ezredesi és 2. őrnagy osztálya, a 3. huszárezred 2. őrnagy osztálya és a lengyel ulánusok) a Tóth- és a Schiedebaum-féle félüteggel együtt Nagysándor József ezredes vezetésével a túlpartra ájtutott Karger-dandár üldözésére indult; ezt azonban nem tehette hosszú ideig. Abonyból ugyanis közben megérkezett az Ottinger-lovasdandár (a 6. és 7. vértesezredek összesen 11 százada,

¹² A kápolna melletti lovassági ütközetre és a veszteségekre cs. kir. oldalról lásd a 3. dragonyosezred, az 1. lovas- és az 5. gyalogüteg idézett jelentéseit, valamint a március 22-i veszteségi kimutatást; a magyar oldalra Damjanich március 11-én írott kitüntetési előterjesztéseit, illetve: Zámory Emil: *Adatok a 3-ik számú (Ferdinánd-) huszár-ezred 1849-iki hadjáratának történetéhez*. In: Vahot Imre (szerk.): *Honvédek könyve. Történelmi adat-tár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból*. 1-2. kötet. Pest, 1861. I. 74–75. (Nála Melcer egy szakasz parancsnoka, de a kitüntetési előterjesztés egy szárnyat említ.) A lengyel lovasság rohamára a legjobb összefoglaló: Kovács István: „...Mindvégig veletek voltunk.” *Lengyelek a magyar szabadságharcban*. Budapest, 1998. 267–277. A lengyel visszaemlékezések zöme csak maguknak tulajdonítja a dragonyosok elleni sikert és a lovasüteg elfogását (általában 5 löveg zsákmányolásáról tudósítanak); az itt igazolhatóan bevett 3,5 magyar huszárszázadról többségük „gálánsan” megfedelkezik. Ez az álláspont azonban a cs. kir. és a magyar jelentések fényében többé már nem tartható. A cs. kir. lovasüteg összesen 3 löveget veszített; ebből kettőt valószínűleg a Melcer főhadnagy vezette szárny zsákmányolt. Ez annál is inkább hihető, mivel ők indultak utoljára rohamra; így a szétvert, menekülő dragonyosokkal már nem kerültek komolyabb összetűzésbe, és a báni huszárszakasz szétugasztását követően (az utóbbiakról maga Bylandt főhadnagy jegyezte meg jelentésében, hogy nem tudtak érdemleges fedezetet adni, és „csak a zavart növelték”) rendezetten, teljes erővel tudták megtámadni a lovas-tüzérséget. A lövegszerzést alátámasztja, hogy Vécsey tábornok március 5-én írott jelentésében 4 lövegről tesz említést, amit a csapatai zsákmányoltak. Márpedig mind a 3. huszárezred egésze, mind a 19. sorgyalogezred 3. zászlóalja hivatalosan Vécsey alárendeltségébe tartozott, és erősítésként csak „kölcsonadta” őket Damjanichnak. (Így a Hannoverek és a lengyelek összesen egy zsákmányolt lövegen „osztozhattak.”) Vécsey jelentését lásd: MNL OL H 2. OHB 1849: 2954. Damjanich említett kitüntetési előterjesztése viszont (valószínűleg a „békesség jegyében”) nem foglal állást a kérdésben: Poniński, Mukits és Melcer között egyenlően osztja el a dicsőséget, megemlítve, hogy együtt „több löveget zsákmányoltak”. A híd elfoglalására és az ott ejtett zsákmányra lásd Leiningen naplóját. In: Katona: *Az aradi vértanúk*, 88–89. (tévesen a Zagya hídjaként említi), illetve Damjanich kitüntetési előterjesztését. Mukitsra, Rudzinskyra lásd még: Bona: *Tábornokok*, 529., 605., Melcerre: uő: *Századosok*, II. 90.; a valószínű beosztásokra a 2. huszárezred említett szolgálati kimutatását. A dragonyosok és a huszárok közti, az előbbiekre javára meglévő (egyenként lóval együtt körülbelül 180 kg-nyi) súlyfölényre lásd a 19. század eleji lovas csapatnemekre vonatkozó táblázat adatait. In: Turcsányi-Bán-Hegedűs-Molnár: *Haderők*, 195. (A fenti, cs. kir. tisztekre vonatkozó magyar „felszólításnak” lett foganatja: a 3. dragonyosezred két osztálya összesen 8 tisztet veszített; köztük a súlyos sebesüléssel fogságba eső Regelsberg alezredest.)

az 5. hatfontos lovasüteg és az 1. tizenkét fontos üteg másik fele; összesen körülbelül 1400 fő és 9 löveg), és a magyar vezetés az erők zömét ellenük fordította. A cs. kir. vérteseket a Tiszán időközben átkelő Vécsey-hadosztály lovassága (a 3. huszárezred alezredesi és 1. őrnagyi osztálya, a hajdú önkéntes lovasosztály, valamint a III. lovasüteg; összesen 6 lovas-század és egy üteg; körülbelül 960 fő és 6 löveg) sikeresen feltartóztatta, majd valószínűleg a Hannoverek két osztálya (az alezredesi és az 1. őrnagyi) Freudenreich lovasütegevel az ellenséges dandár oldalába került. Ottinger, aki csak Karger hátrálását akarta fedezni, újabb közeledő magyar csapatoktól tartva ekkor elrendelte a visszavonulást. Az ellenséges utóvédet azonban a két Ferdinánd osztály és a Hannoverek 1. őrnagyi osztálya megtámadta és visszavetette; Ottinger tüzéségének 4 lőszerkocsija pedig a huszárok kezére került. Ezzel 11 óra körül véget is ért az ütközet.¹³

Bár végül a Karger-dandár zömének és Ottingernek is sikerült visszavonulnia, a siker így is nagy volt: a cs. kir. erők összesen személyekben 545 főt, anyagiakban pedig 311 lovat, 5 löveget, 25 lőszer- és 2 szerkocsit, 12 poggyász- és 2 pénztárkocsit vesztek; a Karger-dandár pedig napokra harcképtelenné vált. A magyar fél veszteségeire nincs összefoglaló kimutatás; általában körülbelül 300 főre szokás tenni. A győzelemben kimagasló szerep jutott a lovasságnak és a lovastüzéségnek, így nem csoda, hogy ezek parancsnokaira záporoztak a kitüntetések: József ezredes a Magyar Katonai Érdemrend II., a fentebb említett többi személy – kevés kivétellel – a III. osztályát kapta meg.¹⁴

A két hadosztály egyesítéséből Damjanich tábornok vezetésével március első felében megalakuló III. hadtest lovasdandárába osztották be a 2. és 3. huszárezredet a VIII. (és a többi) lovasüteggel együtt, így várható volt, hogy további szép sikereket fognak együtt elér-

¹³ A Karger-dandár üldözésre induló magyar lovasság csapataira lásd Leiningen naplóját. In: Katona: *Az aradi vértanúk*, 89. Leiningen itt Nagysándort, Krait és Ernst Hügel őrnagyot említi név szerint; az utóbbit ekkor a Hannoverek 2. őrnagyi osztályának parancsnoka volt. Az utóbbira lásd még: Bona: *Tábornokok*, 397. Az Ottinger-lovasdandár összetételére és létszámára lásd a már említett február 28-i hadrendet (a 6. vértesezred őrnagyi osztályának 1. százada ekkor Nagykőrösön állomásozott); tevékenységére és veszteségeire Ottinger március 7-i jelentését. A Vécsey-hadosztály lovassága és lovastüzésége összetételére, illetve létszámára lásd a február 23-i hadrendet; harcaira összefoglalóan: Zámory: *Adatok*, 75.; a Hannoverek megjelenésére, a támadásra és a veszteségekre még Ottinger jelentését, illetve Damjanich kitüntetési előterjesztését.

¹⁴ A cs. kir. összvesztésre lásd a cs. kir. I. hadtest Budán, 1849. március 22-én a szolnoki ütközetről készült, már említett végleges veszteségi jelentését; az anyagi veszteségekre még a Nagykőrösön, 1849. március 18-án készült veszteségi kimutatást. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1956. I. AK. u. J. 1849-3-205c., illetve a III. hadtest parancskönyvének a szolnoki ütközetre vonatkozó, utólagos bejegyzését. A Damjanich március 6-i jelentésében szereplő, a 11 zsákmányolt lövegre vonatkozó adat valószínűleg úgy alakulhatott ki, hogy a korábban elfogott, hátrahagyott lövegeket annyi alakulat jelentette le „saját zsákmányként”, ahány csak elhaladt mellett. Itt elég, ha csak a lengyel lovasság tagjai szerint „általuk elfogott” 5 lövegre gondolunk. Damjanich jelentésére lásd Kossuth Debrecenben, 1849. március 7-én kelt tudósítását a *Közlöny* számára a szolnoki győzelemről. MNL OL H 148. 1848–1849-i nyomtatványok. Sz. n. Közl.: *KLÓM XIV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*. Szerk.: Barta István. Budapest, 1953. II. 338. irat. A magyar veszteségekre összefoglalóan lásd: Hermann: *Az 1848–1849-es szabadságharc*, 190.; a kitüntettekre Damjanich kitüntetési előterjesztését. (Nagysándor – a nagy sikerre való tekintettel – valószínűleg jogosan kapta meg a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályát, amely az egyéni vitézség mellett a sikeres manőverekért, hadmozdulatokért járt. Ugyanakkor felmerül a kérdés: ha a „vizesárokhöz” érve lovasságának és lovastüzéségének nagyobbik részét azonnal a nyugati (külső) oldalra küldi a báni huszárok szétverésére, és a zagyvarékasi út hídjának lezárására, akkor vajon nem lehetett volna-e bekeríteni az egész Karger-dandárt, vagy még súlyosabb veszteséget okozni neki?)

ni. Ám a március végi átszervezések miatt a VIII. lovasüteg előbb a Knézich Károly, majd a Kiss Pál ezredes vezette gyalogdandárhoz került. A tavaszi hadjáratot is így harcolták végig, amelyben a Hannovereket és Ferdinándokat sorozatos jó teljesítményük folytán a legmegbízhatóbb huszárezredeként tartották nyilván, míg Freudenreich ütege a „tüzérség előcsatáraként” az elsők között nyerte el a legjobb alakulatoknak járó „vörös sapkát”. Bár a hadrendi beosztás elválasztotta őket, valószínűleg több összecsapásban is sikerült egymást segítve harcolniuk; főként üldözések esetén.¹⁵

„Egy végzetes nap”: Komárom–Őszőny, 1849. július 2.

Az 1849. évi nyári hadjárat során a hadrendi változások miatt lényegében ismét a III. hadtest 2. és 3. huszárezredet tömörítő lovashadosztálya mellé került az új száma szerinti V. „vörös sapkás” lovasüteg, amelynek ekkor már Freudenreich helyett Csányi Márton főhadnagy volt az új parancsnoka. Ám a fenti alakulatok minden vitézségük dacára a cs. kir. és a bevonuló cári csapatok túlereje miatt újabb győzelmeket már nem tudtak elérni; így leginkább a visszavonulások fedezésénél tűntek ki. A III. hadtest a Vág menti hadjáratban, illetve az 1849. június 20–21-i peredi csatában súlyos veszteségeket szenvedett; majd a hadvezetés a Duna jobb partján meginduló cs. kir. offenzíva miatt a komáromi sánctáborba rendelte vissza. Az 1849. július 2-án lezajlott második komáromi csatában pedig tragikus körülmények között végképp véget ért a fenti három alakulat addig sikeres együttműködése.¹⁶

Ezen a napon a Julius von Haynau tábornok vezette, Győr 1849. június 28-i elfoglalásával lendületbe jött cs. kir. főszereg menetből megtámadta a komáromi sánctábor körül állomásozó magyar főerőket azzal a céllal, hogy a sánctáborba szorítsa vissza őket, majd le-

¹⁵ A 6. és 8. hadosztályból egyesített III. hadtest hadrendjére lásd a már említett, 1849. március 12-i hadrendet; az átszervezések utáni helyzetre a hadtest március 25-i, illetve az április 25-i hadrendjeit. Ezekre HL 1848–49. 18/332., illetve 51/2. Az előbbi közli: *Von der Revolution*, 272–276., az utóbbit Hermann Róbert: „Egy végzetes” döntés születése. *Magyar hadtervek Gödöllőtől Komáromig 1849. április 7–29. Századok*, 133. évf. (1999) 2. sz. 298–299. A 2. és 3. huszárezred elismerésére lásd: Kedves: *A szabadságharc huszárai*, 52.; a „vörös sapka” kitüntetésként való kezelésére és az első kitüntetett alakulatokra lásd Görgei Artúr vezérőrnagy, a magyar főszereg parancsnoka Kossuthoz Szentmártonkátán, 1849. április 5-én írt felterjesztését. MNL OL H 2. OHB 1849: 5359. Közli: Hermann Róbert (szerk.): *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése 1848–1849*. Budapest, 2001. 289–290. Freudenreich ütegének „becenevére” lásd Leiningen naplóját. In: Katona: *Az aradi vértanúk*, 115.; Knézich és Kiss életrajzaira: Bona: *Tábornokok*, 172–173.; 167.

¹⁶ A III. hadtest új hadrendjére és a Vág menti harcok utáni létszámára lásd az Érsekújváron, 1849. június 27-én kelt hadrendet. HL 1848–49. 35/133. A hadtest létszáma 7766 fő és 40 löveg. Ez a szám azonban nem tartalmazza a június 21-re datált, a magyar hadsereg összesített létszámát tartalmazó hadrendben (HL 1848–49. 34/74.) itt szereplő hadtest-lőszertartalék személyzetét (198 fő); ezzel együtt az összlétszám 7964 fő. A hadtest csapatai Komárom alatt ugyan kaptak újoncokat, de erre valószínűleg csak július 2-a után került sor. Erre lásd: Hegyesi: *Az 1848–49-iki harmadik honvéddzászlóalj*, 247. Az V. lovasüteg a fenti hadrendben ugyan tartalékként szerepel, de a gyakorlatban a lovassággal együtt került bevetésre. A Vág menti hadjáratra és a peredi csatára összefoglalóan lásd: Hermann (szerk.): *1848–1849*, 376–378.; a peredi csatában elszenvedett veszteségekre pedig a hadtest tábornoki főnöke, Bezerédy Lajos őrnagy által jegyzett, Tótmegyeren, 1849. június 25-én kelt ütközet- és veszteségjelentést. HL 1848–49. 34/460. (A veszteség összesen 524 fő és 157 ló.) Közli: *Von der Revolution*, 497–499. A második komáromi csatára és előzményeire lásd: Csikány Tamás: *Csata Komáromnál 1849. július 2-án, avagy a szabadságharc harcászata*. Budapest, 2003. Csányira lásd: Bona: *Századosok*, I. 242., Bezerédyre: uő: *Tábornokok*, 251. (Freudenreich ekkor már őrnagyi rangban az V. hadtest tüzérségének parancsnoka volt Temesvár ostrománál. Erre lásd idézett életrajzát.)

hetőség szerint tovább támadjon Buda felé. A magyar III. hadtest ezen a napon a sánctábor VIII–X. számú erődműveit és a Csillagsáncot védte; előőrsei pedig Őszönyt biztosították. Ezt a szakaszt kezdetben közvetlen gyalogsági támadás nem fenyegette, de a cs. kir. IV. (tartalék) hadtest Ludwig Benedek vezérőrnagy irányította elővéd-dandára előző nap azt a feladatot kapta, hogy a Bechtold-lovashadosztály támogatásával nyomuljon előre Őszöny felé, derítse fel a mezőváros helyőrségét, illetve a Duna menti úton való csapatmozgásokat. Kedvező lehetőségek esetén pedig szó lehetett a további előrenyomulásról, illetve a helység elfoglalásáról, amivel a cs. kir. haderő elvághatta a Budára vezető utat, és ezzel elszigetelhette a honvéd főereget a Duna jobb partján a hátországtól.¹⁷

A cs. kir. IV. (tartalék) hadtest csapatai és a Bechtold-lovashadosztály 1849. július 2-án hajnali fél 5 órakor indultak el a nagyigmándi táborból, és körülbelül 8 óra körül ellenállás nélkül vették birtokba Csém-pusztá települést. A Benedek-dandár itt a 2. könnyűlovas-ezred egyik századát küldte előre felderítésre Őszöny irányába; ezt azonban a sáncok előtt álló magyar huszárelőőrs-vonal visszaverte. Ennek ellenére valószínűleg ekkor született meg a döntés Őszöny elfoglalásáról. Ezt elősegítendő, a sáncok előtt felfeljődő, a magyar VII. hadtesthez tartozó huszárságot és lovastüzérséget tüzpárbaj után az előre nyomuló Bechtold-lovashadosztály túleréjével visszaszorította; ám eközben a sáncrendszer, illetve főleg a VII. és VIII. erődmű nehéztüzérségének hatókörébe került, és ezek tüze elől kénytelen volt meghátrálni. Ezért végül a cs. kir. hadvezetés – valószínűleg a helyszínen tartózkodó Ludwig von Wohlgemuth altábornagy, a cs. kir. IV. (tartalék) hadtest parancsnoka – „kerülő” megoldás mellett határozott. Az Őszöny elfoglalását feladatul kapó Benedek-dandár – egy fél lovasszázd kivételével – „leadta” a 2. könnyűlovas-ezredet és a 20. lovasüteget a hadtest jobbszárnyának fedezésére; „cserébe” viszont támogatására rendelték a Bechtold-lovashadosztály Karl von Simbschen vezérőrnagy vezette könnyűlovas-dandárát (az 5. [Lichtenstein] könnyűlovas-ezred, a 4. [Császár] ulánus ezred és a 4. lovas-üteg: 13 lovasszázd és egy lovasüteg; körülbelül 1700 fő és 6 löveg). A „vegyes hadosztály”

¹⁷ Haynau haderejére, elképzeléseire, terveire és július 1-jei utasítására összefoglalóan lásd: Csikány: *Csata Komáromnál*, 63–68.; az 1849. április–júniusában kiépített komáromi sánctáborra és benne a III. hadtest elhelyezkedésére *uo.* 60–63., 74. (A sánctábor erődműveiben összesen 62 vár-ágyú, illetve mozsár került elhelyezésre; egy erődműben általában egy 4–6 lövegből álló telep (üteg) állomásozott; a fontosabb pontokat mozsárütegek is erősítették. A VIII. erődmű („Igmándi-erőd”), amely az igmándi utat biztosította, különösen erős tüzérséggel (két huszonnégy fontos és négy tizenhét fontos ágyú, illetve kettő-négy mozsár) rendelkezett. Erre lásd: Csikány Tamás: *A komáromi vártüzérség 1848/49-ben*. In: L. Balogh Béni (szerk.): „Felszedek utamban minden fegyveres népet” (Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Komárom és Esztergom vármegyékben). Tatabánya, 2003. 50–54.; Hegyesi: *Az 1848–49-iki harmadik honvédtábornok*, 238. A Benedek elővéd-dandár az átlagos cs. kir. dandárokhoz képest erősebb volt: aznap az állományába tartozott a cs. kir. 12. vadászszázalék, a 4. (Hoch- und Deutschmeister) sorjálogezred 1. és 2. zászlóalja, a 18. (Constantin) sorjálogezred 1. Landwehr zászlóalja, a 2. (Károly Lajos) könnyűlovas-ezred (8 század), a 31. hatfontos gyalog-, a 20. lovas- és a 9. tizenkét fontos üteg; összesen 4369 fővel és 18 löveggel rendelkezett. Erre lásd a cs. kir. IV. (tartalék) hadtest 1849. július 5-i hadrendjét. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1843. Hauptarmee unter Haynau. 1849-13-20b. (A hadrend általában 1849. június 19-i létszámadatokat tartalmaz, de mivel a Benedek- és a később még említendő Simbschen-dandár 1849. június 19. – július 1. között nem szenvedett jelentős veszteségeket, így nagyságrendileg helytállóak.) A Benedek-dandár hadrendjére lásd még: Csikány: *Csata Komáromnál*, 124.; Benedek vezérőrnagy rövid életrajzára Hermann: *Az 1848–1849-es szabadságharc*, 372.

menetoszlopba fejlődött, majd a várágúk hatókörén kívül, „kerülő úton” északkeleti irányba indult el.¹⁸

A két cs. kir. dandár először a sáncokkal párhuzamosan emelkedő, az őszi szőlőhegyben végződő domblánc keleti oldalán nyomult előre, hogy a sáncokban lévő magyar nehéztüzérség elől fedve legyen. Ám a VIII. erődmű magasságát elérve a menetben a második helyen lévő cs. kir. lovasdandár balra fordult, és a dombláncon, valamint valószínűleg a Szila-patakon átkelve a sáncok előtt foglalt állást lovasütegeivel, hogy az Őszöny felé vonuló Benedek-dandár hátát fedezze. Ez azonban nem bizonyult szerencsés döntésnek: előbb a VIII. és IX. erődművek ütegei nyitottak tüzet nagyobb kaliberű lövegeikből, majd valószínűleg a III. hadtest két lovasütege foglalt állást lovas fedezettel az Őszöny melletti erdő szélénél, és oldalazó tűz alá vette az ellenséget. A keresztútba fogott cs. kir. dandár nem maradhatott sokáig: Simbschen kénytelen volt a domblánc mögé visszahúzódni, hogy ott rendezze a sorokat.¹⁹

Ez viszont lehetőséget nyújtott a magyar ellentámadásra. Körülbelül 11 óra körül Gróf Leiningen-Westerburg Károly tábornok, a III. hadtest akkori parancsnoka a Pikéty Ágoston vezérőrnagy vezette lovashadosztályt (a 2. és 3. huszárezredek 12 lovasszázada, illetve a III. és V. lovasütegek; összesen körülbelül 1500 fő és 14 löveg) bízta meg az ellenség visszavetésével. Pikéty azonban súlyos hibát követett el: két részre osztotta csapatait. Csak a Puchly János alezredes vezette oszlopot (a 3. huszárezred 1. és 2. őrnagyi osztálya, a 2. huszárezred 1. őrnagyi osztálya és az V. lovasüteg) küldte a cs. kir. lovasság után az elhagyott dombok birtokbavételére, ő maga a Hannoverek másik három (ezredesi, alezredesi és 2. őrnagyi) osztályával és a III. lovasüteggel ettől északabbra nyomult előre; valószínűleg az ott lévő dombok megszerzése és az ott feltételezett ellenséges erők felderítése céljából. Az előrenyomulás megkezdése után Puchly alezredes követett el egyszerre két hibát: nem küldött

¹⁸ A csata első szakaszára lásd Benedek vezérőrnagy Herkály-pusztán, 1849. július 4-én kelt jelentését. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1884. IV. Armeekorps unter Wohlgemuth. 1849-7-30d. (Másolata: HL 1848–49. ad 36/102.); Csikány: *Csata Komáromnál*, 128., 139–143. A Simbschen-lovasdandár állományába ezen a napon a cs. kir. 5. (Lichtenstein) könnyűlovas-ezred 5 százada, a 4. (Császár) ulánus ezred 8 százada, illetve a 4. lovasüteg tartozott. Erre és a létszámokra lásd a cs. kir. főszereg július 5-i hadrendjét. (Az 5. könnyűlovas-ezred 1. őrnagyi osztálya Tirolban állomásozott, az ezredesi osztály 2. százada pedig csak július 3-án érkezett meg a Csallóközbe a Komárom alatti táborba. Erre lásd: Pizzighelli, Cajetan: *Geschichte des k. u. k. Dragoner-Regimentes Johannes Josef Fürst von und zu Lichtenstein Nr. 10. 1631–1903*. [1848–1849-ben 5. könnyűlovas-ezred] Wien, 1903. 313. (Az ezredtörténet szerint az alezredesi osztály 1. százada volt a Csallóközben, de mivel ez utóbbit később külön említi a július 2-i csata során, valószínűleg az ezredesi 2. századról lehet szó. Erre lásd *uo.* 314.) Elvileg a lovasdandárhoz tartozott volna a cs. kir. 1. (János) dragonyos ezred ezredesi osztálya is, ám ezt július 2-án reggel a cári 9. kombinált orosz gyaloghadosztály mellé rendelték. Erre lásd Nostitz őrnagy Bábolnán, 1849. július 4-én kelt jelentését. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1884. IV. AK. u. W. 1849-7-43 1/2c. (Másolata: HL 1848–49. 36/210d.) Wohlgemuth és Simbschen rövid életrajzára lásd: Csikány: *Csata Komáromnál*, 137–139., 128–129.

¹⁹ A július 2-i csatára és benne az Őszöny körüli eseményekre lásd Benedek július 4-i, illetve Simbschen Mocsán, 1849. július 2-án, illetve július 7-én kelt jelentéseit. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1884. IV. AK. u. W. 1849-7-30 1/2., illetve 1849-7-43 1/2a. (Másolatuk: HL 1848-49. 36/103., 36/210a.); valamint Treuenfest, Gustav Amon von: *Geschichte des k. und k. Uhlanen-Regimentes Kaiser Nr. 4*. Wien, 1901. 115–119.; Emilian Kleeberg: *K. u. k. Dragoner Regiment Feldmarschall Johannes Josef Fürst von Lichtenstein Nr. 10. 1640–1890*. [1848–1849-ben 5. könnyűlovas-ezred] Tarnopol, 1895. 51–54.; Pizzighelli: *Geschichte*, 313–317. (Az akciónál az első vonalban lévő és a tüzérségi tűztől sokat szenvedő Lichtenstein-könnyűlovasok utóbbi krónikása egyszerűen „emberek és lovak hiábavaló feláldozásának” nevezi a fenti manővert. Erre *uo.* 313.)

előre felderítőket, és hagyta, hogy oszlopa kettészakadjon. Míg ugyanis az V. lovasüteg a fedezetéül szolgáló Hannover-osztállyal aránylag gyorsan átjutott a Szila-patakon, addig a Ferdinándok két osztálya csak nagy nehézségek árán, így jelentősen lemaradtak. Az V. lovasüteg mindenesetre fedezetével együtt elfoglalta a kijelölt dombot, és kedvező pozíciójából azonnal löni kezdte a mögötte lévő cs. kir. lovasságot.²⁰

Simbschen azonnal felismerte, hogy a dandára jobbszárnyába beékelődött magyar egyseget minél gyorsabban fel kell számolnia, mielőtt még erősítést kapna, és vissza kell szereznie a dombláncot. Ezért lovasütegét a cs. kir. 4. (Császár) ulánusezred Friedrich Ahsbach őrnagy vezette 2. őrnagy osztályának fedezetével ellenük küldte; a két üteg hamarosan tűzpárbajba bonyolódott. Ezzel párhuzamosan parancsot küldött a dandár szélső bal szárnyán álló cs. kir. 5. (Lichtenstein) könnyűlovas-ezred századainak, hogy támadják oldalba az ellenséget. Mire azonban az utasítás megérkezett, az ezred öntevékeny parancsnoka, gróf Alexander Mensdorff ezredes vezetésével az alezredesi és a 2. őrnagy osztály már úton is volt. A Mensdorff vezette oszlop a domblánc fedezékében jobbról már körülbelül 200 lépésre megközelítette a tűzpárbajba belemelegedett magyar üteget, mire észrevették. Csányi főhadnagy átfordította a lövegeket, ám a két kartács-össztűz – mivel a lövegek eredetileg a messzebb lévő cs. kir. ütegre voltak beállítva, illetve a svalizserek már túl közel voltak – gyakorlatilag a lovasok feje felett zúgott el. Ugyanakkor ezt a figyelemelterelődést kihasználva a cs. kir. 4. lovasüteg Hirschmann főhadnagy vezetésével körülbelül 200 lépésre nyomult előre, és össztűzet lőtt a magyar ütegre, illetve a fedezetére. Ennek során egy lőszerkocsi is telitalálatot kapott és felrobbant, tovább növelve a zavart magyar oldalon; ráadásul a Császár-ulánusok eddig a cs. kir. üteget fedező 2. őrnagy osztálya is rohamra indult. A készülő katasztrófát látva – hogy Csányi ütegének időt adjon a menekülésre – a Hannoverek 1. őrnagy osztálya báró Albin Genotte kapitány vezetésével a svalizserekre támadt. Mensdorff ezredes lova egy pisztolylövéstől halálosan megsérült, és emberei alig tudták kimenteni a huszárok közül; míg Faber alezredes és Karl von Lichtenstein főhadnagy megsebesült. A huszárok az ellenfél által is elismerten szívósan harcoltak, de a nagy lendülettel érkező, túlerőben lévő 5. könnyűlovas-ezredbeli osztályokat már nem lehetett megállítani. A Lichtensteinek szétszórták a huszárokat; az alezredesi 1. század a menekülő Hannoverek zömének sarkában maradt, míg a svalizserek többsége jobbról és hátulról, míg az ulánusok szemből rohanták meg az V. lovasüteget. A tüzérek, szekereszek és a hozzájuk hátráló huszárok ellenállását dicséri, hogy 2 hétfontos lovastarackot és 4 lőszerkocsit így is ki tudtak menteni a bekerítésből, ám 4 hatfontos lovaságyú és 3 lőszerkocsi a személyzet nagy részével a dombon veszett oda. 2 lovaságyúnak sikerült ugyan lejutnia a völgybe az ószőnyi szőlőskerteknél, de még a patakon való átkelés előtt utolérte őket az ulánusok 2. őrnagy osztálya Pfrenger kapitány vezette századának egyik osztaga, és a személyzet lekasabolása után elfogta azokat.²¹

²⁰ A III. hadtest lovashadosztályára és létszámára lásd a június 27-i hadrendet. A 3. huszárezred elvileg a hadosztályhoz tartozó alezredesi osztálya ekkor a Verebélyen állomásozó Horváth-külnítmény alárendeltségébe tartozott. Erre lásd: Kedves: *A szabadságharc huszárai*, 52.; Csikány: *Csata Komáromnál*, 49. A történetekre magyar szempontból lásd: Zámory: *Adatok (Honvédek könyve, II.)*, 112–114.; cs. kir. szempontból Simbschen jelentéseit, illetve az idézet ezredtörténeteket; összefoglalóan: Csikány: *Csata Komáromnál*, 118–120., 128–132. (Zámory visszaemlékezésében az első oszlopnál csak a Hannoverek 2. századát említi, valamint két lovasüteget, ám a fenti cs. kir. források fényében egyértelmű, hogy egy osztály Hannover-huszárról és egy ütegről van szó.) Puchlyra lásd még: Bona: *Tábornokok*, 584.

²¹ A dombon történetekre a fent említett forrásokon kívül lásd Mensdorff ezredes a Concó melletti táborban, 1849. július 3-án írott jelentését, illetve Castelnau ezredes, a 4. (Császár) ulánusezred pa-

A sikert látva Simbschen a dombtetőn küzdő lovasai támogatására küldte a Lichtensteinek ezredesi 1. századát, illetve Josef Castelnau ezredes vezetésével az ulánusok alezredesi, 1. őrnagyi és végül ezredesi osztályát, amelyek épp időben érkeztek ahhoz, hogy az elvesztett üteg visszaszerzésére végre beérkező, a Hannovereket felvevő Ferdinánd-huszár-osztályokat megrohanják, és végül visszavessék a patakon túlra. A roham után a felek a Szila két oldalán gyülekeztették osztályaikat, majd a cs. kir. lovasság a dombra húzódott vissza. Miután közben Simbschen támogatására megérkezett a cs. kir. 4. (Ferdinánd császár) vértesezred két osztálya (4 század) a 3. és 7. lovasüteggel, a vezérőrnagy 17 lovasszázadával és 18 lövegével most már stabilan kézben tartotta a dombsort, és minden nagyobb akciót megakadályozhatott. A magyar oldalon ezért csak egy kisebb, Zámory Emil százados vezette vegyes huszárosztág (59 fő) próbálkozott tovább a völgyben hátramaradt lovaságyú visszaszerzésével. A két löveg közül ugyanis csak az egyiket sikerült azonnal elvontatni a cs. kir. lovasoknak, a másikat a szijazat megrongálása miatt hátrahagyták. Ezt próbálta megszerezni a huszárosztág egy ötlovas lövegvonatát fogat segítségével. E célból többször is összecsaptak a cs. kir. lovasokkal, ám az akció végül nem sikerült.²²

Eközben Pikéty oszlopa is kudarcot vallott. Benedek dandára időben elfoglalta az őszönyi szőlőhegyet, és gyalogzászlóaljai által fedezett, kedvezőbb pozícióból tüzelő, kétszeres túlerőben lévő tüzérsége minden támadási kísérletet csírájában elfojtott. Az eredménytelen tűzpárbaj után a balszárny parancsnokságát átvevő Klapka György tábornok mindkét oszlop lovasságát a sáncok mögé vonta vissza, így Benedek minden különösebb erőfeszítés nélkül elfoglalhatta és megerősíthette Ószönyt. A nap folyamán erősítésként még „visszakapta” a cs. kir. 2. (Károly Lajos) könnyűlovas-ezredet (7,5 század), illetve a 20. lovasüteget; így nem csoda, hogy a falu visszaszerzéséért aztán késő délután a III. hadtest gyalogságának súlyos áldozatokat kellett hoznia.²³

---

rancsnokának ugyanott, 1849. július 5-én kelt jelentését és csatolt, július 4-i kitüntetési felterjesztését. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1884. IV. AK. u. W. 1849-7-43 1/2b., illetve 1849-7-65 1/2., és 65 1/2a. (Másolatuk: HL 1848–49. 36/210e., 36/258., és 258a.) A Hannover huszárok 1. őrnagyi osztályára még lásd a 2. huszárezred korábban említett szolgálati beosztását; Genotte kapitányra: Bona: *Századosok*, I. 385. (Zámory jegyzetei szerint Genotte (Zsebot néven említi) ekkor már őrnagy volt. Erre utó: *Adatok (Honvédek könyve, II.)*, 114.)

²² A lovassági ütközet záró részére lásd a fenti forrásokat; a beérkező cs. kir. erősítésre Simbschen július 2-i és 7-i jelentéseit. Zámory „magánakciójára” és kimenetelére lásd még: utó: *Adatok (Honvédek könyve, II.)*, 113–114.

²³ Benedek dandárának a magyar lovastartalékok és üteget (vagyis Pikéty oszlopát) lekötő akciójára és a beérkező cs. kir. erősítésre lásd Benedek már idézett július 4-i jelentését. Ószöny visszafoglalására összefoglalóan lásd: Csikány: *Csata Komáromnál*, 120–123., 132–135. A Görgey tábornok vezette herkály-pusztai áttörési kísérlet – amelynek támogatására Klapka elküldte a III. hadtest lovashadosztályát és megmaradt lovasüteget is – ugyan elvonta a Simbschen-lovasdandár zömét (Ószönnél csak az 5. könnyűlovas-ezred ezredesi 1. százada, illetve a 4. ulánusezred 2. őrnagyi osztálya maradt a 3. lovasüteggel), ám a Benedek-dandár gyalogságát még így is összesen 11 lovasszázad és 2 lovasüteg támogatta az őszönyi szőlőskertekből. Ezek ugyan a sáncokban lévő magyar várlovegek nagy hatótávolsága miatt támadásra nem indulhattak, viszont megakadályozták a helység teljes bekerítését (amelyet a magyar csapatok így csak nyugatról és délnyugatról támadhattak), és lovaslövegeik hatásosan támogatták a cs. kir. védőket. Ezért aligha meglepő, hogy a III. hadtest támadásra kijelölt magyar csapatai (a 3., a 42. és a 65. honvédzászlóalj, illetve a 19. (Schwarzenberg) sorgyalogezred 3., a 34. (Porosz herceg) sorgyalogezred 1. és 3. és az 52. (Ferenc Károly) sorgyalogezred 3. zászlóaljai, valamint a III. és VII. hatfontos gyalogütegek; összesen körülbelül 4400 fő és 14 löveg) csak háromszori roham és súlyos harcok árán tudták kiszorítani a helységről a magát elbarikádoló Benedek-dandár gyalogságát és tüzérségét, amely összesen körülbelül 3150 főből és 12 lövegből állt. A magyar oldalról bevetett erőkre a fentiekben kívül lásd Bayer József ezredes, a

A két fél ebben az összecsapásban elszenvedett veszteségei pontosan nem ismertek, de az biztos, hogy a magyar jóval nagyobb lehetett, és a cs. kir. fél itt 6 lovaságút és 3 lőszerkocsit, valamint a nap folyamán összesen több mint 100 lovat is zsákmányolt. A kezdeti „malőr” és a visszavonulás után Simbschen végül jól teljesített: biztosította a dombláncot, és az ellenfél egyik legjobb lovasütegét is lényegében megsemmisítette. Persze, ha a Ferdinándok a másik oszloppal együtt érnek fel a dombra, akkor az első cs. kir. roham aligha sikerül; ha pedig Pikéty a teljes hadosztályát itt veti be, akkor valószínűleg megtarthatja a kedvező pozíciót, és akkor talán Benedek sem nyomult volna olyan határozottan tovább Ószőny felé. De nem így történt. A július 2-i, második komáromi csata azonban végül is magyar sikerrel zárult: a magyar hadsereg az ellenfél nagy túlereje dacára visszaverte a támadást, és a nap végére az ácsi erdő kivételével az általa korábban ellenőrzött összes pont (így Ószőny) birtokába is került.²⁴

Epilógus: négy (öt) sors

A magyar oldalon rögtön megindult a „felelősök” keresése; elvégre az egyik legjobb, „elit” lovasüteg elvesztéséről volt szó. Az eseményekről élethű leírást adó Zámory Emil visszaemlékezésében jobbra „gálánsan” megkerülte az oszlopparancsnok – vagyis Zámory ezredparancsnokának – Puchly János alezredesnek, illetve a hadosztályparancsnok Pikéty vezérőrnagynak a felelősségét; noha annyit azért megjegyzett, hogy nevezettek nem vették észre az ellenséges lovasság felvonulását, illetve nem küldtek ki felderítőket a magyar előrenyomulás előtt. Fő felelősnek mégis az általa meg sem nevezett ütegparancsnokot tette, akinek „hibás felállítása következében” a fedezésre rendelt osztályok és az üteg közé „egy széles mély árok” – valószínűleg a Szila-patak – került. Ez a lovassági parancsnokok által terjesztett „változat” – hiszen Zámory ekkor az ügyben „vastagon érintett” 3. huszárezred 2. őrnagyi osztályának parancsnoka volt – került aztán valószínűleg a főparancsnokság elé is. Ám, ha az esetet a meglévő összes forrás alapján vizsgáljuk, rögtön felvethetünk egy kérdést, amit akár Zámory is feltehetett volna magának: ha tényleg olyan „széles, mély” volt az az árok, vajon hogy jutott át rajta a lovasüteg? És főképp: hogy jutott át rajta a Hannoverek kísérő osztálya, amiről Zámory leírásában egyszerűen megfigyeljük? Nem inkább a Ferdinándok kéréséről volt szó? Elvégre Csányi Márton főhadnagy sem volt éppen „kezdő”: 1838–1847 között már tüzér altiszt volt a cs. kir. 5. (Bervaldo) tábori tüzérezrednél, és 1848 őszétől szolgált a honvéd tüzérségnél. A tavaszi hadjáratot már Freudenreich keze alatt, a VIII. lovasütegnél szolgáltá végig; erre utal, hogy a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát az április 4-i tápióbicskei ütközetben, illetve az április 6-i isaszegi csatában nyújtott teljesítményéért kapta meg. Biztos, hogy vállalt kockázatot, de nem többet, mint amennyit valószínűleg Freudenreich is vállalt volna. Elvégre nem egyedül, kíséret

---

magyar főszerep tábornoki főnöke által Kossuthoz Komáromban, 1849. július 5-én írott jelentését. MNL OL. H 2. 1849: 9150. Közl.: Hermann (szerk.): *Kossuth*, 450–452.; a létszámokra a június 27-i és július 5-i hadrendeket; a hátrahagyott cs. kir. lovasságra és lovastüzérségre még Simbschen július 2-i és 7-i jelentéseit.

²⁴ A III. hadtest vesztesége nem ismert, de valószínűleg több száz fő lehetett; a Simbschen-lovasdandár július 2-án összesen 98 főt és 103 lovat, a Benedek-dandár összesen 113 főt és 58 lovat veszített. A magyar veszteségre lásd: Csikány: *Csata Komáromnál*, 163.; a cs. kir. veszteségekre és a zsákmányra lásd Simbschen július 7-i jelentését; Benedek veszteségére július 4-én menyasszonyához írt levelét. Idézi: Hermann (szerk.): *Kossuth*, 566. (25. jegyzet). A július 2-i csata értékelésére lásd: Csikány: *Csata Komáromnál*, 157–164.; Hermann: *Az 1848–1849-es szabadságharc*, 300–301.

nélkül indult a „vakvilágba” ütegével teljesíteni a parancsot, hanem a Hannoverek osztályának fedezetével, és valószínűleg biztos volt abban, hogy előrenyomulásának követése a Ferdinándoknak sem okoz majd „nehézséget”. Elképzelésében azonban csalatkoznia kellett, és végül a többi körülmény – főként a terepviszonyok képében, melyek lehetővé tették a cs. kir. svaizserek számára a fedett megközelítést és megóvták őket a kartácstűztől – is ellene fordult.²⁵

A magyar főparancsnokság végül „ad acta” tette az ügyet, és betudta a „hadiszerencse” forgandóságának. Erre utal, hogy Csányi Márton főhadnagyot nem érte „retorzió”; sőt, megkapta a XV. hatfontos gyalogüteg parancsnokságát az I. hadtestben, majd a nyár folyamán a századosi előléptetést is. 1849. augusztus 2-án a debreceni csatában azonban súlyosan megsebesült, és pár nap múlva meghalt Nagyváradon. Ami báró Albin Genotte kapitányt illeti: neki amúgy sem kellett tartania semmilyen számonkéréstől, mivel még július 2-án délután elesett a herkály-pusztai nagy lovassági támadás alkalmával. Puchly János alezredes továbbra is a 3. huszárezred parancsnoka maradt, és alantosai is megtarthatták beosztásukat a szabadságharc végéig. Az eset talán Pikéty Ágoston vezérőrnagy pályafutásában idézte elő a legnagyobb törést. Pikéty, aki addig jobbra lendületes lovasrohamaival tűnt ki mind a 2. huszárezred, mind a III. hadtest lovashadosztálya élén, és különösen az 1849. június 20-21-i peredi csata második napján tűnt ki ügyességével (ezért kapta meg a június 26-án a tábornoki rangot és lett a főszereg lovasságának főparancsnokává), július 2-a után sokkal óvatosabbá vált. Pedig július 11-én, a harmadik komáromi csata napján az általa vezetett erős lovashadosztálynak (körülbelül 28 lovasszázad és 3-4 lovasüteg) kellett volna lendületesen megrohannia az ellenség herkály-pusztai lovassági táborát, hogy ezzel segítse a többi magyar hadtestet a cs. kir. hadsereg vonalainak áttörésében. Ám ő ehelyett tüzéségi tűzpárbajba bonyolódott a cs. kir. ütegekkel, majd a lőszerből kifogyva végül visszavonult huszáraival. Ebbe persze belejátszhatott, hogy a cs. kir. fél az ácsi erdő déli szegélyét és Herkály-pusztát is megerősítette; Pikétynek pedig – akit aznap a vesegörce is elővett – a köztük lévő, körülbelül 1 km-nyi résbe kellett volna benyomulnia. Ám a „július 2-a előtti” Pikéty valószínűleg sokkal lendületesebb lett volna. A kudarc miatt azonban betegségére hivatkozva pár nap múlva lemondott, majd elhagyta a főszereget. Ami pedig a „három alakulatot” illeti: a V. lovasüteget felszámolták, maradék lövegeit és személyzetét valószínűleg beosztották a többi lovasüteg hiányainak pótlására; míg a 2. és 3. huszárezred századai – egyre csökkenő állománnyal ugyan – végig a III. hadtest lovashadosztályának az alapját adták, egészen a világozi (szőlősi) fegyverletételig.²⁶

²⁵ Az eset Zámory-féle leírására lásd: uő: *Adatok (Honvédek könyve, II.)*, 112–113.; saját beosztására uo. I. 81. Az ügynek a főparancsnokságig elért hatására és lecsapódására lásd Görgey István Klagenfurtban, 1850. június 12-i készült feljegyzését bátyja, Görgei Artúr tábornok kritikus véleményéről egyes tüzerek „felelőtlen” előretörése kapcsán a tápióbicskei ütközetben és a július 2-i csatában. In: Hermann–Kucza: *1848–1849*, 234. (A dombon elfoglalt állás sebezhetőségére utal, hogy láttára Mensdorff ezredes állítólag a következőket mondta: „Az ellenséges üteg most elvészett, mivel túl messzire előremerészkedett!” Erre lásd: Kleeberg: *K. und k. Dragoner*, 52.) Csányi életrajzára lásd: Bona: *Századosok*, I. 242.; kitüntetésére Wanner József alezredesnek, a III. hadtest tüzerparancsnokának Tótmegyeren, 1849. június 27-én kelt kimutatását a hadtest tüzer- és szekeresztiszti karáról. MNL OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. 1849: 31617. (A szerző itt köszöni meg dr. Hermann Róbert hadtörténésznek, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka tudományos helyettesének, hogy tanácsaival és iratközléseivel támogatta a tanulmány elkészítését.)

²⁶ A fent felsorolt személyek további sorsára lásd a korábban említett életrajzi hivatkozásokat; Csányi új beosztására még: HL 1848–49. 42/85. Pikéty június 21-i teljesítményére Leiningen vezérőrnagy

Zárásként lássuk, mi történt a „katasztrofális” veszteségeket elszenvedő másik lovasüteggel és parancsnokával! A cs. kir. 1. lovasüteget még március folyamán újjászervezték és „anyagi szempontból” feltöltötték (valószínűleg korábbi magyar zsákmányanyagból), de többet első vonalbeli alakulat mellé nem lett beosztva. Eredeti személyi létszáma felére-kétharmadára feltöltve a hadseregtartalék-tüzérséghez került, és támogató üteggé a nyári hadjáratban – például július 2-án Komáromnál – került alkalmazásra. Ekkor azonban már Lauterbach főhadnagy irányította. Korábbi parancsnokát, gróf Arthur Bylandt főhadnagyot senki sem hibáztatta, hiszen parancsot hajtott végre, és végül is túlerővel szemben, végső-kig ellenállva maradt alul. Teljesítményéért megkapta a „Katonai Érdemkeresztet”, majd tábornoki szolgálatra osztották be a főszállásmesteri karhoz, illetve az I. hadsereghez. 1874-ben altábornaggyá léptették elő, 1876-tól (1888-ig) közös hadügyminiszter, 1882-ben pedig tábornagy lett.²⁷

Tótmegyerén, 1849. június 26-án kelt jelentését. HL IV. 7. Cs. kir. Pesti Hadbírószág. 1850-2-216.; a július 11-i csatában való tevékenységére lásd: Csikány Tamás: *A szabadságharc hadművészete 1848–1849*. Budapest, 2015. 215–216., 230–232., 237–238.; kiegészítő életrajzára lásd még: Hermann: *Az 1848–1849-es szabadságharc*, 310. Az V. lovasütegre lásd: Csikány: *Honvédtüzérség*, 70–71.; a 2. és 3. huszárezredre: Kedves: *A szabadságharc huszárai*, 52.

²⁷ A cs. kir. 1. lovasüteg újjászervezésére és beosztására lásd a cs. kir. főszereg 1849. március végi hadrendjét. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1827. HA. u. WG. 1849-3-380. (Másolata: HL 1848–49. 19/404.); nyári beosztására és létszámára a cs. kir. főszereg említett július 5-i hadrendjét. Az üteg július 2-i bevetésére és új parancsnokára a cs. kir. Bechtold-lovashadosztály Mocsán, 1849. július 8-án kelt jelentését és július 5-i mellékletét. KAW AFA Kr. i. U. 1848–49. Karton 1884. IV. AK. u. W. 1849-7-109 1/2., illetve ad 109 1/2. (Másolatuk: HL 1848-49. 36/389., illetve 389a.) Bylandt kitüntetésére és új beosztására lásd: *K. u. K. Militär Schematismus für österreichischen Armee*. Wien, 1850. 492.; későbbi pályafutására összefoglalóan: Bagi: *Szemponatok*, 58. Megjegyzem, az ütegpáncsnokoknak (saját pályafutásuk szempontjából) általában „célszerűbb” volt az eredeti parancsot követve akár a végső-kig (az üteg pusztulásáig) kitartaniuk az állásaikban, mintsem a helyzethez igazodva „manőverezniük” (vagyis az embert és a felszerelést megőrizni a következő összecsapásra). Erre a legjobb példa talán Tóth Adolf százados esete, aki az 1849. április 4-i tápióbicskei ütközetben addig tartotta az állásait az akkor már az I. hadtesthez tartozó I. lovasüteggel, ameddig a cs. kir. határőrök meg nem közelítették; ekkor visszavonult a Tápió túlsó partjára. Itt azonban leváltották, és Debrecenben hadbíróági eljárás alá került engedély nélküli visszavonulás és gyávaság vádjával. Üteget pedig épp az a Voigt Vilmos hadnagy kapta meg, akinek a végső-kig kitartó II. hatfontos gyalogüteget lerohanta a cs. kir. gyalogság, és személyzetének jelentős részét, valamint 5 lövegét is elvesztette (az üteget a nagy veszteségek miatt fel kellett számolni). Miután Tóth mellett tanúskodott az üteg teljes állománya, a hadbíróóság 1849. május 11-én felmentette, de az üteget nem kapta vissza; végül május 16-tól a komáromi vartüzér-ezredhez helyezték. Erre lásd Tóth már említett május 9-i vallomását és életrajzát, illetve a hadbíróóság döntését. Az utóbbit közli: Hermann–Kucza: *1848–1849*, 85. Voigtra lásd: Csikány: *Honvédtüzérség*, 64–66.; életrajzára: Bona: *Hadnagyk*, III. 485–486.

KRISZTIÁN KEMÉNY

*The Hanovers, Ferdinands and the “Red Capped” Horse Artillery Units
(Szolnok, 5 March 1849 – Komárom-Ószőny, 2 July 1849)*

During the French Revolution and the Napoleonic wars (1792–1815), well-organized and well-managed cavalry units, which regained their previous significance while picking up new roles, played an important part on the battlefields. Even though in a few decades the infantry equipped with modern breech-loading and quick-firing guns was to bring the last golden age of cavalry to an end once and for all, in the 1840s and 1850s the latter was still a serious enemy. This was true during the 1848–1849 Hungarian war of independence, too. The imperial and royal as well as the Hungarian cavalry did not only excel in scouting and performing advance-guard tasks or pursuits, but they were also capable of deciding battles through well-organized attacks carried out by their regiments and larger units at the right time. Together with the horse artillery accompanying them, the cavalry units had a speed and striking power that could hardly be matched on the battlefields at the time. Primarily the imperial and royal heavy cavalry was noted for their sweeping assaults, but the Hungarian hussars also had notable successes. On the Hungarian side, the co-operations of the 2nd (Hanover) and 3rd (Ferdinand) hussar regiments with the 8th (later renumbered 5th) “red capped” horse artillery unit were highly successful. The paper describes the activities of these units in the battle of Szolnok of 5 March 1849 and the battle of Komárom of 2 July 1849.